

Радојко Дамјановић
Министарство просвете Републике Србије
Школска управа у Крађујевицу

ФИНСКИ ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ

Рефлексија студијске посете Финској покушава да створи представу читаоцу о начину функционисања тамошњег образовног система - организације, финансирања, повезаности различитих нивоа власти, облика децентрализације, односима између релевантних друштвених актера, односима унутар самог система, живота школе.

Кључне речи: образовни систем, децентрализација, финансирање, курикулум

Протекле године је Финску посетило 1400 људи, а за претходних пет година, делегације из 80 земаља света¹. Наведени бројеви одnose се на заинтересоване који желе да непосредно остваре увид у образовни систем, на основу којег је постигнут PISA-успех.

Финци, пак, са стрпљењем и тихо, сваком, ко искаже интересовање, представљају своје виђење пута којим су дошли до резултата најуспешнијег образовања на свету.

Поред процеса кроз који су прошли и пролазе фински домаћини приказују и тренутно стање ствари, али и изазове идентификоване у систему.

Образовне политики у Финској²

Квалитет, ефикасност, једнакост и интернационализам су циљеви финског образовања и науке. Када се каже интернационализам, мисли се на праћење токова савременог света (одрживи економски развој – национална културна, друштвена и економска добробит). Добра економска основа је гаранција благостања и развоја основ-

1 Информатор је Хана Лаксо (Hanna Laakso), саветник за међународну сарадњу, из Финског националног просветног савета (Finnish National Board of Education - FNBE).

2 Информатор је др Аки Торнберг (Dr Aki Tornberg), саветник за образовање из Министарства образовања Финске (Ministry of education, Finland).

них друштвених области. Образовни систем треба да подржава и компетитивност финског друштва.

Да би се образовни систем одговарајуће развијао, неопходна је извесна политичка стабилност, или минимум друштвеног консензуса, који би обавезао политичке чиниоце на поштовање означених координата за оријентацију у овом простору.

У Финској су политички чиниоци обавезни да се јасно одреде према будућем развоју образовања, да сопствена виђења јавно изложе и реализују. У овом тренутку, финске власти одредиле су се посебним развојним програмом политике према деци и младима, који је садржан у бази политичког програма. Премијер Мати Ванханен (Matti Vanhanen) је са својим другим кабинетом одредио три области деловања³:

- друштво оријентисано на дете,
- добростојећа породица,
- превенција социјалног искључивања.

Два примера

(1) Политика се усмерава и ка *drop-out*-у у финским школама, који је уочен као изазов за решавање.

У 7., 8. и 9. разреду има ученика са тешкоћама у школовању (немају интересовање). Годишње је 300 ученика у *drop-out*-у. Деца која су „сумњива“ издвајају се у групе. Сваки дан наставник прати да ли је неко одсутан, а онда се иде и кући, да се види шта је са њим. Директор школе формира групе ових ученика, посебно се издваја новац за ову активност (на локалном нивоу), може и између школа. Мање ученика, мање групе, више ангажованих наставника, социјални радници за ову децу. Годишње за ову делатност у школама се издвоји око шест милиона евра (6.000.000€). Ученици завршавају школовање у овим групама, али им се гарантује даље школовање. (Тренутно је овај програм у пилот фази)

За ову делатност наставници су посебно обучени кроз своје образовање (наставник за специјално образовање – за децу која своје потребе изражавају на другачији начин).

(2) Развијају се програми (на универзитету) за отклањање тешкоћа у раном развоју; нпр. математичке способности (30% је показало побољшање познавања читања и математике, од оних који су имали проблеме). Ова унапређења се односе на 1., 2. и 3. разред обавезног школовања. Прво су започета у предшколским узрасти-

³ Погледај на адреси http://www.minedu.fi/lapset_nuoret_perheet?lang=en

ма, затим су пренета и у прва три разреда основне школе. Када говоримо о предшколском узрасту, програми за отклањање тешкоћа у раном развоју односе се и на формирање ставова детета.

Интересовање за ове активности показују локалне самоуправе; онда се финансира из буџета на националном нивоу. Став је да се користи све што може бити делотворно, јер је повраћај вишеструк.

Јавни ауторитети треба да обезбеде за сваког грађанина Финске услове за саморазвој, самопоштовање, и одрживи финансијски статус (што се осигурава/продукује одговарајућим системом образовања). У овоме је и вредност образовања за свако људско биће. Главни правци развоја финског образовања и науке су у складу са Лисабонском стратегијом Европске уније.

Обавезно образовање је бесплатно (чак и универзитетско, а и постдипломско може разним бесповратним кредитима да буде бесплатно). Парламент утврђује правце развоја образовања⁴. Усвајају се агенде и бира се она која је актуелна. Влада и ресорно министарство имају улогу припреме образовних политика. Такође, министарство је одговорно за образовање које се финансира из државног буџета (и приватне школе се финансирају из истог извора као јавне школе). Влада усваја развојни план за образовање и истраживања у науци (на пет година).

Национални буџет Финске за 2008. годину износио је 45,5 милијарди евра. Од овог износа 15% се издваја за образовање (око 7 милијарди евра). Буџет за образовање базиран је на владином програму за развој образовања и науке. За организацију образовања (у оперативном смислу) одговорне су локалне самоуправе. Школе су у власништву локалних власти – општина. Приватних школа има свега 1-3% и то су углавном школе које оснивају цркве или неке друге организације (90% њихових трошкова финансира држава). Средњих школа у приватном власништву је од 20-30% и претежно су то средње стручне школе.

Трошкове образовања сноси држава и општина и то у односу 42% према 58%, респективно. Финансирање образовања је *per capita*. Просечна цена образовања једног ученика у основној школи је око 6.700 €. Ту су урачунати трошкови превоза, исхране, књига/уџбеника, здравствене заштите, подучавања, ...

За стручно усавршавање новац обезбеђује министарство, а спроводи га Национални просветни савет (поред националног нивоа, постоји и општински, чији органи такође реализују неке видове стручног усавршавања). Ове године је за стручно усавршавање

⁴ Финска је парламентарна република.

потрошено 8.000.000 € (то је *extra-money*; у односу на део новца, који се троши по плану).

Министарство образовања сарађује и са другим министарствима, а реализација иде преко *State Provincial Offices*, што су неке врсте владиних регионалних канцеларија. У систему образовања нема „слепог црева“, јер се никад не зна када ће ко да „постане паметан“ – увек, из било које школе можете да наставите даље школовање у жељеном смеру (наравно уз испуњење одређених критеријума). Образовни институти морају увек да имају отворена врата за сваког ко се појави.

Општине које су руралне добијају додатни новац због скупљег образовања, тј. трошкова који су већи.

Број ученика је 552.689 у 2009. години, и у паду је (2001. године је био 595.727, док се за 2013. предвиђа 531.689 ученика). Истовремено се врши предикција мреже школа у будућности (2000. године је било 3.056, а у 2008. години 2.300 школа). Одлуке о затварању школа се доносе на локалном нивоу.

Постигнућа ученика на *PISA*-тестовима се детаљно анализирају, и на основу резултата тих анализа доносе се различите одлуке у образовању.

Главне карактеристике финског система образовања⁵

Изазов за фински образовни систем је прилив странаца. Они чине 2,3% популације. Има школа са 40–50% ученика из популације странаца.

Народ Сами, такође ужива посебна права у оквиру образовног система. Већинско становништво су у три заједнице (*municipalities*).

Службени језик је фински (91,5%) и шведски (5,5%).

Врло озбиљан принцип финског образовног система је његова сложеност (комплексност), због постојања паралелних структура, и у том смислу није упоредив са европским системима. Сва деца добијају готово исто образовање у основној школи. То је и једна од водиља овог система – уједначеност (или: уједначавање) школа. Не желе поларизацију (елитизам) у друштву, зато школе морају бити јединствене. Стручне школе постају све популарније од општих гимназија. Разлог је што омогућавају пролаз на универзитет. У том смислу је поправљен имиџ средњег стручног образовања.

5 Информатор је Ива-Каиса Лина (Eeva-Kaisa Linna), старији саветник у Финском националном просветном савету (Finnish National Board of Education – FNBE).

Генерално, за финско образовање више није важно шта се учи, већ како се учи. Може да делује банално, али стручно посматрано, методе рада одређују садржаје. Важан је стални, континуирани развој, како индивидуални, тако и система у целини.

Основно образовање је у потпуности бесплатно (оброци, материјал, уџбеници, превоз, ...). У средњем нивоу плаћа се превоз и материјали за наставу. У високом образовању све се плаћа, осим школарине – студенти имају могућност коришћења кредита (али и они могу да се не отплаћују, уз одређене услове). Држава даје помоћ студентима, али се они радије одлучују да раде, него да узимају зајмове.

Управљање је централизовано, али је примена локализована, по принципу супсидијарности – држава доноси законе, али одлуке и примена су на локалном нивоу.

Прецизних података о броју ученика по одељењу немају, јер се финансирање не врши на тај начин. Отприлике, одељења су од 20-25 ученика. Општи став је да је спајање одељења (неподељена настава) боља за ученике, али је тешка за наставника.

Неки од изазова за фински систем су: скраћивање времена студирања (учења), образовање емиграната, образовање „старијих“ емиграната (у језику, културним, и другим обукама за живот у финском друштву – изједначавање са локалним нивоом).

Стручно усавршавање наставника постоји, али у смислу обука у стицању различитих знања, вештина, способности за обављање посла. Тако да се оно препознаје још на нивоу универзитета. Грубо речено, стручно усавршавање после стицања звања мастер на универзитету омогућава корекцију учења и вештина наставника, али не у смислу исправљања грешака у претходном образовању, већ допуне и подршке у неким областима обављања посла.

Наставници имају свој досије и у њега се све уписује, тако да је сваком стало да он буде што репрезентативнији. Из тог разлога, због напредовања у служби (изграђивања професионалне каријере), реткост је да постоје приговори на рад наставника у обиму који би захтевао нешто што би резултирало дисциплинским поступком са изрицањем мера. Углавном се случајеви приговора на рад наставника окончавају разговором и разумевањем околности, па се тражи исход, којим ће сви бити задовољни.

У финском образовном систему не постоји нешто што бисмо назвали инспекцијском службом (не верују у инспекцију и оставили су је за собом пре 18 година), већ се приговори решавају преко локалних власти, које имају ингеренције (наравно, постоји ниво директора школе). Зато верују у усавршавање и обуку наставника.

Иначе, тамо где се јаве проблеми, одмах се приступи систематском сагледавању стања ствари и организују се разне врсте и видови подршке. Из наведеног произлази улога саветника у образовном систему Финске.

Национална матура, на крају средњег образовања, јесте једино место где се тестира/евалуира читава ученичка популација. Фински стручњаци су изузетно против тога да се ученици рано опредељују или да то чине наставници/одрасли одређујући даљи ток школовања/живота појединца.

Постоје и други видови евалуације у оквиру система. Нпр. сваке године се врши процена исхода учења, случајним узорком школа и одељења из математике и матерњег језика (циљ је провера остваривања националног или кор курикулума). Може да се уз наведена два, врши провера и још неког предмета. Овај извештај добија само школа која је евалуирана, независно од националног тестирања.

Уколико се појаве проблеми, одмах се активирају механизми подршке и унапређивања рада. Посебно се усмерава пажња у оквиру система на рано препознавање проблема са учењем, или проблема уопште.

Генерални став јесте да ученици са специфичним образовним потребама треба да буду укључени у општу школу. За њих се раде индивидуални планови (укључени су стручни сарадници различитих профила). Своје специфичне потребе задовољавају у мањим групама, које се формирају због тога. Следећи ниво је посебно одељење искључиво за овакву децу/ученике, а после тога посебна школа.

Циљеви се морају прилагођавати капацитетима ученика („учење није сипање воде у бокал од стране наставника“).

Овде је важно изнети следеће податке:

- (1) 8% ученика је у потпуности укључено у програме за децу са специјалним потребама,
- (2) 23% ученика је делимично укључено у неке програме за посебну подршку, тј. реализацију посебних потреба; то значи разврставање по врстама потреба: тешкоће са читањем и писањем (44%), тешкоће у говору (15%), тешкоће у учењу математике (22%), тешкоће у учењу страних језика (9%), тешкоће социјалне и емоционалне природе (5%).

Из последњег је значајано закључити да постоји осетљивост школе за потребе сваког ученика посебно, и у том смислу финоћа препознавања различитих потреба ученика, које они задовољавају у оквиру система као сервиса чији су корисници.

Јасно је видљив квалитет система и развијеност у смислу помоћи и подршке за свако дете у друштву. Свако дете има своју позицију и неограничене могућности за развој, које му пружа заједница.

Подаци који су изнети у вези са ценом образовања су из 2007. године и њихова структура је следећа:

- (1) основно образовање 6.200 € (варира од 4.560 € до 14.000 €)⁶,
- (2) опште средње образовање/гимназије 5.600 € (варира до 16.000 €),
- (3) средње стручно образовање 8.900 € (варира од 6.600 € до 13.400 €).

Процес развоја курикулума⁷

Национални курикулум се обнавља сваких десет година, а постоји већ равно један век. У овај процес је укључен велики број људи. Друштво се мења и зато морају да се користе стратегије успешности и да се тако развија. Мења се визија захтева, парадигма учења, средина коју дефинишу медији (интернет, ТВ, ...).

Национални просветни савет је експертска организација, са око 300 запослених. Представља стручно тело које је на националном нивоу професионални ауторитет.

Наставници раде најбоље што могу и постоји велико поверење у њих, што се свуда и истиче. Важан је став да контрола не доноси квалитет образовању. До 1994. године је постојала инспекцијска служба у Финској. Савет (мисли се на Finnish National Board of Education – FNBE, прим. аут) врши надзор (или грубо исказано, инспекцију) само по некој жалби, која треба да прође многе нивое процедуре док стигне до њих (од школе, локалних власти, регионалних владиних канцеларија). Не постоји кажњавање и сви се придржавају правила (имају обавезу).

Постоје три нивоа курикулума:

- национални, кор курикулум,
- општински (или: локални),
- школски.

6 Цена образовања варира, јер нису исти трошкови у свакој средини. Нпр. није иста цена школовања ученика у Хелсинкију и на неком од острва или у једној од заједница Сами народа.

7 Информатор је Јари Коивисто (Jari Koivisto), саветник за образовање у Финском националном просветном савету (Finnish National Board of Education – FNBE).

Има копирања кор-курукулума од стране школа, али у већини случајева они су прилагођени околностима, тј. заједници.

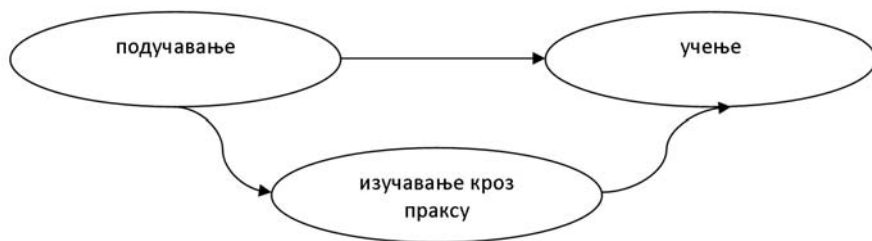
Неколико милиона евра је потрошено за стручно усавршавање наставника за писање/израду курикулума. Школски курикулуми, такође су орочени на десет година, али могу да се промене и у краћем временском интервалу. У изради кор-курукулума учествују наставници, истраживачи, издавачи уџбеника. Наставници се често жале на превише садржаја у курикулуму, али није проблем у курикулуму, већ код издавача, који стављају превише садржаја у уџбенике (али, уџбеник није школски програм, те се не мора дословно држати њега).

Стално се прати квалитет образовања, при чему се избегавају национални тестови, већ се то обавља кроз истраживања. Једини национални испит је матура. Школа која има незадовољавајућу евалуацију, не кажњава се, већ јој се даје подршка за правац изласка из ситуације; подршка развоју.

Током израде националног или кор-курукулума, постоје две итерације у поступку, ка школама и јавности, чија је сврха кориговање радне верзије и онда се он усваја и објављује. Раде се и планови имплементације курикулума, на неколико година или одмах за све узрасте (сматра се да последње није добра идеја). Школама се не даје много савета (у смислу инструкција), већ их интересују резултати (исходи). Савети за образовање у локалним заједницама имају могућност утицаја на курикулум, тј. имплементацију курикулума.

Од 1994. године, курикулум почиње да бива документ који се развија и на нивоу школе. Развој курикулума прати директор и још два до три помоћника у овој ствари, кроз велики број састанака и извештаја. (Овде имамо ситуацију да се питамо да ли су директори лидери или извршни руководиоци, у смислу оперативног извршавања послова, и да ли од тога зависи начин имплементације школског програма). Добити од оваквог приступа курикулуму су многоструке: активан (жив) документ, тимски рад, побољшање стручности, већа посвећеност, добри резултати.

Наставни процеси се усмеравају ка активном учењу, у смислу учења кроз праксу. Наставникова активност не даје директно за последицу учење, већ наставник треба да организује практични рад, активност (вежбе) за ученика, које ће да продукују учење. (Наведено приказује скица која следи)

Иначе, већ двадесет година се прикупљају примери добре праксе, али се ретко примењују, због слабог интересовања финских наставника. Нпр. у Португалу, ово наилази на велику заинтересованост наставног особља.

Посећа Основној школи Симонкалион (*Simonkallion koulu*)⁸

Школа Симонкалион је основана 1953. године и у њој се школује 635 ученика од 1. до 6. разреда. У установи је запослено 50 људи, и од тог броја је 35 наставника. Настава се одвија у 33 учионице. Просечан број ученика у одељењу је око 40, а имају и три одељења са по 10 ученика у специјалном образовању. Свесни су, и то су и истакли, да је број ученика по одељењу прилично велики.

Поред разредних наставника (у својству одељењских старешина) имају и двоје наставника без одељења, који се називају ресурс-наставници (или: ресурс-учитељи); њихова задужења се односе на пружање помоћи осталим наставницима у неким наставним активностима.

Три специјална наставника (или: наставници у специјалном образовању) такође немају своја одељења. Они помажу ученицима у читању, писању и говору – некима и у математици и страном језику.

У организацији наставе постоји могућност да четири одељења имају истовремено математематику. Централизовано се држи настава са четири наставника и наставником за специјално образовање и ресурс-наставником. Потом се ради у мањим групама (тимска настава).

У структури руковођења, поставља се директор за подручје, тако да за више школа на једној територији постоји један директор (обласни директор). Онда се поставља помоћник директора за појединачну школу.

⁸ Информатори су Ристо Пурхонен (Risto Purhonen), директор, и Хилка О'Довд (Hilkka O'Dowd), помоћник директора школе.

Руководиоци разредних већа, са директором и помоћником директора чине тим за школско развојно планирање. Директор школе се бави финансијама, запошљавањем и подршком ученицима. Подршка ученицима се реализује кроз три сектора/области (можда би било грубо рећи нивоа, прим. аут):

- основни,
- посебне потребе,
- одељења са децом која своје потребе изражавају на другачији начин.

(Ово важи за све ученике и прелазак из једне у другу категорију у оба смера је могућ и то је један од показатеља флексибилности финског система образовања). Последњи ниво је индивидуални план за појединог ученика, ако то захтевају услови (тзв. *extra-help*⁹ за дете). Дете треба да добије сву могућу подршку у нормалном⁹ одељењу или бива пребачено, као последња могућност у специјално одељење.

Индивидуални план креира координатор за специјално образовање на подручју и неко из локалне заједнице, а они га примењују (у школи). Координатор има увид у ситуацију и распоређује ученика на нивоу подручја (у одређену школу у специјално одељење). Све школе имају тим – групу за подршку ученицима и њега чине стручњаци из различитих области (психолог, медицинска сестра, саветник за школу, ...). Наставник износи проблем групи и они се укључују у решавање. Школа одржава везу са породицом ученика путем комуникације између наставника и родитеља. Постоји координатор задужен за комуникацију између разреда. Наставници размењују информације о ученицима – ученици имају досијее. Половина ученика у специјалним одељењима похађа наставу са ученицима у нормалним одељењима. Сви наставници су у базичном образовању стекли знања и вештине неопходне за рад у специјалном одељењу.

Обиласком школе (која је само један узорак), уочљива је потпуна опремљеност одељења (учионица) инструментима и мултимедијалним средствима, која се не стављају у први план. Ученички продукти су посвуда, а такође се примећује различитост стилова и метода рада појединих наставника. Ради се фронтално, интерактивно, у групама, индивидуализовано; распоред клупа је свуда различит – у редовима по више ученика, у редовима по двоје, индивидуално или окупљени у групу.

⁹ Користе управо овај термин – *нормално одељење* (прим. аут).

Приликом обедовања наставници седе са својим ученицима у тачно одређено време по распореду за одељење. Иначе, ученици се понашају веома спонтано и слободно седају за сто са одраслима. Приметна је изузетна хигијена простора, тако да ученици по учионицама бораве боси, без обуће (гардеробу и обућу остављају испред учионице, углавном уредно сложену). Простор није луксузно опремљен, нити су у његовој градњи и опремању коришћени скупи материјали, али чистоћом, одржавањем и оплемењивањем ентеријера добија се одоварајућа атмосфера школе.

Наставници имају индивидуални стил рада – приступ којим решавају проблем у понашању ученика. Нпр. ко касни у школу, мера која му се изриче јесте задржавање после наставе. Развија се лична одговорност. На заједничким састанцима се решавају проблеми које имају ученици. Пише се писмени извештај о било ком облику насиља који се догоди и доставља општинским властима.

Постоји комуникација са родитељима преко публикација у облику водича, у којима је садржан информатор о школи (историјат, запослени, методе, комплетно функционисање). Аналогно томе, за нове наставнике постоји урађен водич који помаже у увођењу у посао. Деца се мењају, прате се промене у њима, што имплицира нужност промене и код наставника.

Минимум часова које наставник има је 24 недељно (имају од 24 до 28 часова) и преко 24 се додатно плаћа. Број наставника је одређен бројем ученика. Наставници се припремају индивидуално, али могу да раде и тимски, заједно. Немају дефинисане процедуре на нивоу школе за припремање наставе. Код њих је новост тимски рад. Организација саме наставе и метода зависи искључиво од наставника. Експерименти у настави се изводе тек од 7. разреда, због безбедности ученика. Међусобним разговорима се решавају проблеми, али и на састанцима до нивоа локалне самоуправе, локалног шефа за образовање. Истичу важност равномерног развоја школа – сви морају бити равноправни и сви треба да добију исто/слично. *Нико не сме да се осећа лоше.* Школе учествују у разним пројектима и истраживањима, конкретно ова школа је учествовала у истраживању „*Learning to learn*“.

У школи истичу да је најбоља инспекција сам ученик, који код куће пренесе дешавања у току школског дана – ученици и родитељи се уважавају као корисници система.

Свака школа у Финској има неку своју посебност, која се реализује кроз ваннаставне активности, а одатле се рефлектује и на саму наставу. Посебност ове школе је њена усмереност на музику и у ок-

виру школе има више ученичких хорова (различите врсте музике), музичких група и бендова; неки од њих су састављени и од родитеља, али и наставника (*teachers band*). Имају и локално такмичење, на којима се приказује рад у протеклом периоду. Постоје и друге врсте удружења родитеља, које делују под кровом школе.

Децентрализација¹⁰

Благостање се не постиже само образовањем, већ морамо да будемо упућени на социјалну политику, финансије, порезе, ...

Ми, који радимо у образовању, морамо да будемо интегрисани са осталим сегментима друштва – да будемо упознати са другим политикама (не смемо да се затворимо према остатку друштва)¹¹. Било који инструмент политике није застарео, већ зависи од контекста. Некад је употребљив, некад не. Нешто што је за нас употребљиво, за Финце није и обрнуто.

Министарство је директно повезано са универзитетима и политехникама. Сви универзитети су државни. Приватни су добродошли, али морају да прихвате финске услове – бесплатно образовање, па пошто им то не одговара, у Финској нема приватних факултета.

Министарство образовања ради кроз Фински национални савет за образовање (FNBE), не директно са школским институцијама. Оно припрема акте, политике, агенде, ... FNBE имплементира програме и акте министарства. Фински национални просветни савет је стручно тело и нема сопствену политику, док је министарство политичка институција. Између министарства и FNBE је у прошлости било сукоба. То је био сукоб између политичара и професионалаца (стручњака). Некада је оваква тензија здрава, јер се дискусијом проблеми отварају. FNBE и не треба да буде кула од слоноваче, већ блиско повезана са праксом у образовању.

Regional State Provincial Offices имају задатак да примају, тј. посредују у жалбама и примедбама на образовање.

Образовни савети (или: одбори) у општинама су формирани од стране општинских савета и они доносе све локалне одлуке (бирају и школске одборе). Школски одбори нису обавезни, не морају да постоје, или може да буде један за две школе. Општине се пона-

10 Информатор је Реијо Лаукканен (Reijo Laukkanen), саветник за образовање у Финском националном просветном савету (Finnish National Board of Education – FNBE), начелник за међународне односе.

11 Ово излагање гдина Реија Лаукканена је започето аналогично да образовање врло често као тркачки коњ иде напред, али са визиром на очима, и само трчи не базирајући са стране, затворено у свој систем. То је главни проблем свих нас.

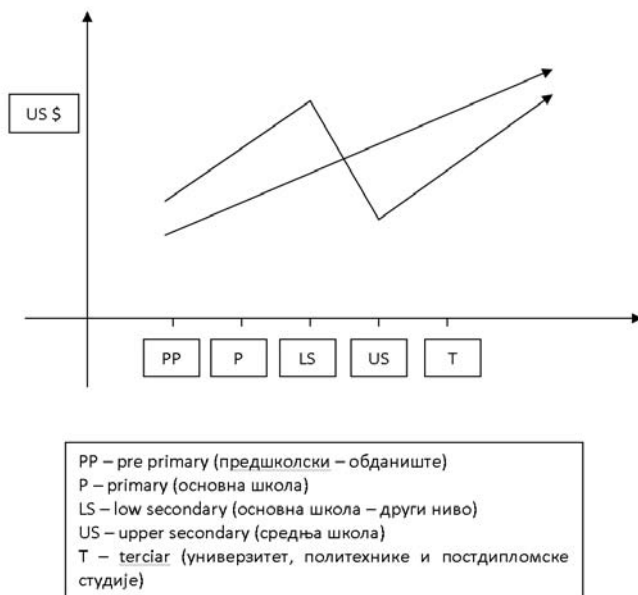
шају разнолико у сваком смислу – имају право да на разне начине осмишљавају организацију образовања (колико моћи дају школама, директорима, слободу у курикулуму, итд). У овом смислу је фински систем веома децентрализован.

По Закону из 1972. године систем је био веома централизован – зато што су хтели да изједначе систем у целој земљи. Централизацијом се имплементира исти ниво педагогије по школама, али не и контрола трошкова образовања. Центар је веома удаљен од места реализације послова и то изазива проблеме.

Контроле у централизованом систему нису лако оствариве због обима посла (инспекције су биле по школама, плашили су се сви – наставници, али и ученици). Инспекција је сада неважна у Финској, али је врло важна у другим земљама. Значајан је контекст употребе инструмента. Овде је овај инструмент превазиђен. Национални курикулум је тада имао око 700 страна.

Новим Законом о образовању, из 1985. године, одрекли су се стриминга, који је одређену децу форсирао, док су друга заостајала. Проблем хетерогености је решен, тако што су формиране мале групе за рад.

Многе ствари су решаване начином финансирања образовања.

Слика приказује како се финансирањем/улагањем у образовање стратешки мења систем. Наиме, равна линија приказује фи-

нансирање у већини развијених европских земаља, док изломљена линија приказује финансирање у Финској. Финска на другом нивоу основне школе почиње да смањује обим улагања у систем (од 7. до 9. разреда), док у нивоу средњих школа почиње поново да повећава суме усмерене ка систему.

Јасно је и да се рационалним улагањем у образовање добијају бољи ефекти. Финска није земља са највећим улагањем у образовање, али је оно врло промишљено. Највеће улагање има Јужна Кореја.

У Финској је важно питање једнакости (equity):

- (1) једнаке могућности,
- (2) једнака праведност.

Систем може сваком да пружа могућност, тј. једнакост, али тек кад подржи посебност, онда је праведан.

Курикулум из 1985. године има 340 страна. Од тада је национални курикулум истовремено и курикулум локалне заједнице. Укинута су сва правила за величину група за подучавање. Зато се нова дају према формулама. Више и нису потребни инспектори, јер су они проверавали коришћење финансија. Ово је једна добра децентрализација. Све линије су отворене (нема слепог црева) у систему. Просветни радници су придобијени тако што се повећало финансирање образовања. Моћ је пребачена општинама. Није било лако школама и општинама да схвате да имају моћ и стално су постављали питања ка националном нивоу. Лако је рећи да желимо сами да одлучујемо, али онда када треба да одлучимо шта ћемо да радимо, питања се постављају одмах на горе. Када је систем централизован, контрола је далеко у главном граду. Ако је децентрализован, контрола је ту одмах, свакодневно.

Следећи корак у децентрализацији је био укидање акредитације уџбеника. Две године су биле пресудне, 1990. (укидање инспекције) и 1994. када је донет нови курикулум. Курикулум из 1994. године је имао само 120 страна и показао се у пракси као недовољан (веома плитак) за наставнике, који нису могли да се снађу и усмере ка циљевима, па је било потребно додати смернице за евалуацију знања. Уочено је да наставници у Финској неуједначено оцењују¹². Покушало се са калибрацијом скале за оцењивање и дат је опис за просечну оцену, а то је 8¹³. Остало је процена наставника.

12 Скала за оцењивање у Финској се креће од 4 (пао) до 10 (најбоље).

13 У Финској су сматрали да није добро да се дају стандарди за минимум, јер би то могло да изазове негативне ефекте, да се многи тиме задовоље. Постављање стандарда за максимум или за сваку оцену, такође би било неефективно, јер би систем постао нефлексибилан и изазвало би се рангирање, против чега су Финци изричито. Интере-

Нови курикулум из 2004. године има 320 страна и представља мали повратак на старо, јер се сматра да се претходним курикулумом сувише дубоко ушло у децентрализацију и показало се неопходним да се наставницима да више смерница у курикулуму. Истакнути су следећи разлози за то. Када се врши децентрализација – кад се баци лопта – онај ко је ухвати мора да зна да ко је прихвати треба да зна и да ради са њом (да зна шта ће са њом). Наравно, то је један сложен и временски дуг процес, током кога су општине морале да буду подржане, оснажене, различитим видовима обуке између осталог. Овај процес је назван *ојштинизација* (municipalisation).

Разлози за PISA-успех¹⁴

PISA не тестира знања математике, језика или природних наука као научних дисциплина (академска знања), већ како се та знања употребљавају у решавању проблема. То има везе и са нивоом разумевања прочитаног. Резултати Финске су засновани на добрим резултатима слабијих ученика, прецизније осредњих.

Фински језик је једноставан, са 23 гласа, а правопис је као у српском језику - фонетски. Дуга је историја читања у Финској. Пре независности образовање се стицало у Цркви. У своје време, Црква није венчавала парове који нису знали да читају и пишу. Имали су увек подршку из куће за писменост. Већ 100 година нема неписмених људи.

Од првих десет успешних земаља на PISA-тесту, када се изврши анализа структуре времена утрошеног на учење, подаци су невероватни са аспекта ефикасности, тиме и ефективности. Наиме, Финска има најмањи утрошак укупног времена на учење, а од тог времена највећи део је време учења у школи, један део је време израде домаћих задатака, али и део који се односи на појачану наставу (допунски часови као видови посебне подршке ученицима). Ваншколског учења у смислу држања приватних часова (кондиције) или других видова подршке учењу кроз приватне институције готово и да нема.

У другим земљама са листе првих десет, дешава се да ученици пре подне похађају државну (јавну) школу, послеподне приватну и на крају дана раде домаће задатке.

сантно је да за све дају пример у другим земљама, што показује да озбиљно познају образовне токове у свету и то у нивоу образовања као науке, али и праксе.

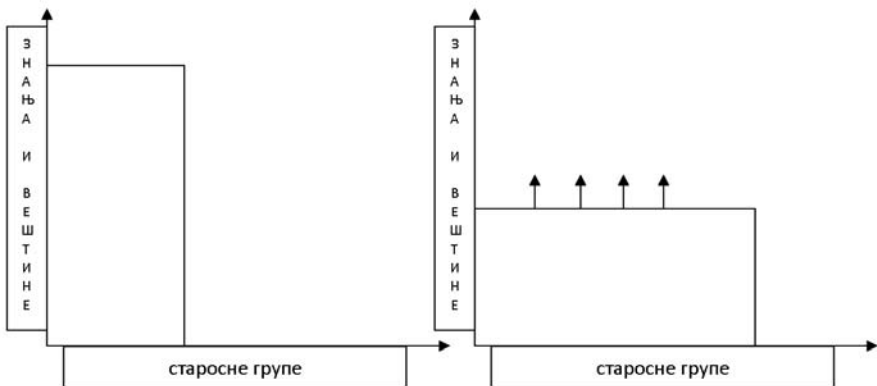
14 Информатор је Лео Пахкин (Leo Pahkin), саветник за образовање у Финском националном просветном савету (Finnish National Board of Education – FNBE).

Финци су и у TIMSS-у из 1999. године били мало изнад просека, што говори о њиховом академском познавању математике и науке.

Тајна финског успеха је у бављењу специјалним образовањем, односно подизањем просека. Просечни су добро урадили тест, док талентовани нису били баш тако сјајни (заправо су просечни).

Енглези имају дуални систем у односу на Финце, када говоримо о решавању PISA-теста. Просечни су лоше урадили (испод просека Европе), док су талентовани урадили изузетно добро.

Професор на Универзитету у Хелсинкију Јаркко Хаутамеки (Jarkko Hautamäki) је дао шематски приказ онога шта су Финци дугогодишњим реформама заправо урадили. Ако посматрамо изложена два графика, можемо видети да је у Финској, пре уласка у реформе, док су још увек имали систем стриминга, јако мало ученика имало висок ниво постигнућа. Међутим, смишљено су „оборили правоугаоник“ и добили велики обухват ученика, али са нижим нивоом знања и вештина. Сада раде на томе да ту границу подижу, односно да што већи број просечних ученика има што виши ниво знања и вештина. Учинили су да знање не буде ексклузивитет.

Речено објашњава суштину поступка финског друштва, добије-ног смишљеним и дуготрајним реформама у образовању, са ефек-тима у PISA-тестирању. Истичу да су људи њихови ресурси, да нису богата земља и да су зато људи њихово највеће богатство. У Фин-ској се школе не разликују, али се деца веома разликују, и постоји велика осетљивост на разноликост међу ученицима и праћењу њиховог развоја.

Следећи дијаграм представља четири кључна фактора финског PISA-успеха.

Та четири фактора су: *образовни систем*, *ученици са својим окружењем*, *наставници и образовање*, а све то у одређеној *атмосфери*.

Велика је конкуренција за упис на наставничка занимања, многи желе да постану, како они кажу *компетентан наставник*. Отприлике 5.000–6.000 кандидата конкуришу на универзитету за место за разредног наставника, а прима се око 700 до 800 кандидата.

Универзитети преко образовања наставника враћају вредности (академске) назад у друштво.

Пет је камена темељаца образовне политике финског друштва:

- (1) дугорочно планирање (токови, проширење, раст, интеграције);
- (2) предвиђање и визија друштва заснованог на знању;
- (3) доступност и једнакост у образовању (бесплатно образовање, добро организовано, ефективно специјално образовање);
- (4) давање (деволуција - делегирање) моћи одлучивања локалним нивоима;
- (5) култура поверења (нема инспекције, националног система тестирања, директори школа раде као педагошки руководиоци).

Инспекцију у Финској заправо чини око 500.000 ученика, будући да они, као корисници услуга, своје незадовољство радом у школи могу пренети родитељима, ови даље директорима, и тако редом.

У Финској постоји позитиван став према учењу математике и ученици доживљавају наставнике математике као пријатеље. Статус наставника је веома цењен у Финској. образовање је високо

вредновано. Цело друштво је оријентисано на рад, рад се доживљава као вредност. Развија се пракса. Наставници и организатори у образовању су укључени у различите пројекте. Задовољство у школи (*joy of learn!*) предиккује задовољство будућим животом. Потребно је да се што више људи „гурне“ у канале образовања.

Синдикат образовања у Финској¹⁵

Синдикат наставника у Финској (ОАЈ – The Trade Union of Education In Finland) основан је 1973. године, односно, ове године почиње историја ове организације. Тада су се спојили синдикати наставника основних и средњих школа.

У то време је планирано и имплементирано ново образовање у Финској, које је довело, на крају, до тзв. *PISA*-успеха. Због нужности нове сарадње, запослени у образовању су морали да се окупе у нову организацију, која ће да реализује нове интенције.

Током година, овом синдикату су се придружиле и друге групе – наставници стручних школа, из предшколских установа, универзитетски професори, наставници који предају на шведском, а сада и високи званичници и делатници у образовању. Тако је ово постао јединствени синдикат образовања. Такође, он окупља и пензионисане наставнике, али и будуће наставнике, који тек стичу образовање за рад и обављање струке (ове две групе немају пуноправно чланство). Истичу добровољност и то да су окупљени заједно јачи – нема смисла постојање много малих синдиката.

Укупно у овом тренутку имају 117.828 чланова (на дан 01. јануара 2009. године) и од тог броја је 74% жена и 26% мушкараца. Обухват наставника синдикалним организовањем у Финској је 95%. Овај синдикат има компликовану организацију, због пружања сервиса свим корисницима.

групе у образовању које су учлањене у јединствени синдикат образовања	број чланова групе
запослени у основном образовању (примарном и секундарном)	57.013
FSL – организација наставника који предају на шведском језику	

¹⁵ Информатор је Марјата Мелто (Marjatta Melto), специјални саветник у Синдикату образовања Финске.

LTOL - BTLF (наставници предшколских установа – обданишта)	12.869
ОАО – наставници средњих школа	21.019
YLL – универзитетски наставници	1.744
OPSIA – званичници	58
SOOL – будући наставници (студенти наставничких факултета)	6.907
Veteran teachers (пензионисани наставници)	18.218

У Финској се наставници пензионишу са навршених 60 до 65 година старости, у зависности од тога којој групи наставника припадају (важи за оба пола). Тренд је да се продужавају каријере и да се касније пензионишу.

Децентрализација је извршена 90-их година и локалне самоуправе су добиле моћ и локална удружења су морала да буду ојачана. Укупно је 350 локалних заједница и неке од њих су сувише мале. Покренут је процес спајања локалних заједница, удружења, ради освајања (остварења) одређених циљева. То је утицало и на организацију самог синдиката. Активности синдиката су и у другом смеру, тако да их има и на нивоу Европске уније, а постоји и рад на глобалном нивоу.

Синдикат има председништво, а у својој структури има више сектора: јединица за преговоре, организациона јединица, економска јединица, издаваштво. У самој централи је запослено око стотину људи. Креирање јединственог става на коме се ради и после инсистира и на регионалном и локалном нивоу – истиче се као важно од стране људи из синдиката. Сви говоре „истим језиком“ и синдикат и администрација, тако да је овај њихов рад у нивоу сарадње. Овако изложено синдикати активно учествују као сарадници (партнери) на пословима у образовању. Постоји формална и неформална сарадња са државном администрацијом (грубо речено). Последњи штрајк је био 1984. године. Сам синдикат мора да буде довољно богат да би могао да организује штрајк. Бити богат (имућан) значи имати сопствену имовину, али и могућност подизања зајмова од банака. Изворима се располаже веома промишљено и пажљиво. Новац се добија прикупљањем чланарине.

Када се ступи у штрајк, то не значи потпуну обуставу рада у држави, већ се бирају неке области и градови који први ступају, па се онда повећава број и шири као талас. За време штрајка се не добија плата. Веома је важно да се добије подршка родитеља и ученика, али и да се ангажују медији. Под претпоставком да сви запослени ступе у штрајк, он не би могао дуго да траје, јер за то време син-

дикат обезбеђује надокнаду запосленима; то би било скупо и зато се примењује стратегија, да се само у неким општинама започне и полако шири. Синдикати имају своје експерте који преговарају.

Наставници никада нису задовољни платама у односу на друге секторе. Они који раде у обдаништима и примарном нивоу, сматрају да нису довољно плаћени, поготово када се има у виду да су то претежно женска занимања. Распон зарада у образовању у Финској је широк. Директори установа имају прилично високу плату. Просечна плата наставника у бруто износу је 3.200 € (порез на зараде није фиксни, тако да је он и до 25%).

Према истраживањима, наставници у Финској раде 42h. Али, они су плаћени само за наставу коју држе (има и ту разлике у зависности у којој врсти школе раде, предмета који предају, итд).

плата наставника у предшколским установама – обданишту	2.100 € (бруто)
плата наставника у основној школи (примарни ниво)	2.200 € (бруто)
максимални износ плате која може да се оствари у образовању (за одређени положај)	5.500 € (бруто)

Минимум за наставника разредне наставе је 24h, а за предметног наставника је 16h (што опет зависи од предмета). Час траје 1h, од тога је настава 45 минута и 15 минута одмор и организационе припреме за наставак. Разлика у броју часова нормe је историјског карактера и наставници теже да се то уклони. Немају структуру радног времена ван часова које држе. Прописано је на националном нивоу да је недељни број радних сати 37h.

Школовање наставника у Финској – Универзитет у Хелсинкију¹⁶

У Финској се наставници школују на посебним факултетима. *Департиман примењених наука у образовању* трећи је по величини на *Факултету бихејвиоралних наука* Универзитета у Хелсинкију. Његов буџет износи 53% укупног буџета факултета. У његовом саставу се налазе две школе *Viikki* (lower and upper level of comprehensive

¹⁶ Информатор је Јухани Хитенен (Juhani Hytönen), универзитетски професор и руководилац Департмана примењених наука у образовању, Универзитет у Хелсинкију (Department of Applied Sciences of Education, Faculty of Behavioural Sciences, University of Helsinki, Finland).

school) и *Helsingin normaalilyseo* (upper level of comprehensive school) - школе за тренинг студената, будућих наставника. Ове две школе су под директном јурисдикцијом државе у смислу финансирања, дакле, нису у општинском/локалном систему, као што је то уобичајено у Финској. Наставници код којих студенти долазе на праксу, прво имају обуку и овај посао раде волонтерски.

На оваквим студијама се стичу знања и оспособљава се за компетентног наставника. Овај факултет припрема наставнике у следећим профилима: предметни наставник, наставник разредне наставе, наставник за специјално образовање и наставник за рад у вртићима (обдаништима и предшколским установама). За свако од ових звања потребан је степен мастера, осим за рад у вртићима, где је довољан степен бечелор.

Изазов финског друштва је у долазећој и растућој мултикултуралности (данас 10% ученика имају барем једног родитеља са нефинским пореклом; процена је да ће за 10 година 25% деце бити из оваквих породица; пре 15 година је ово било реткост).

Образовање наставника је засновано на истраживачком приступу, који је уграђен у све теме, курсеве и интегрисан је од самог почетка студија. Размишљања, рефлексивност, особине су савремених наставника; а не научени модели, по којима се некад предавало и схватала струка. Сарадња са другим наставницима и размена, јер се ради у истим контекстима, такође је једна од ставки образовања наставника. Не баве се формама, али се баве суштинама. Важно је да се посао обавља зналачки, а не да се „само“ стекне диплома.

Систем је флексибилан, веома флексибилан. Базира се на суштинском бављењу пословима, ослобођен је превазиђених проблема организације наставе, на култури вишег нивоа, коју сви конзумирају.

Сви програми су састављени од теорије и праксе и наставник израста мало по мало (grow) у избалансираном развоју наставничке личности, при чему је начин (способност) мишљења од есенцијалне важности.

Од 70-их година се разредни наставници (учитељи) школују на универзитету. Пре тога су се школовали у посебним школама ван састава универзитета. Ова промена је наишла на отпор првенствено на самом универзитету, али се ипак успело у томе. Образовање наставника за предшколско је преведено на универзитет 1995. године.

Наставничка професија је у Финској изузетно поштована и цењена. У овом друштву влада велико поверење у наставника, он ужива углед и то се свуда истиче.

Када се отвори конкурс за упис на наставничке факултете, конкуренција је велика. Пријаве се достављају Министарству образовања, које прави списак апликаната и доставља га факултету, а једини је услов положена државна матура (не гледа се постигнути успех, већ само да је матура положена). Након овога се полаже тест (на основу информатора, који је изашао четири недеље пре испита). У даљој процедури се кандидати/апликанти подвргавају интервјуима, групним дискусијама, образовним ситуацијама (educational episode)¹⁷.

Наставници стручних предмета се образују на Политехникама или другим факултетима, али компетенције стичу додатно на овом факултету. То могу да учине током студија, пријавом за похађање одговарајућих програма или после завршека факултета, стицањем компетенција уз рад, али на тачно прописани начин.

PISA-тестирање је показало да немају растура, да немају најбоље школе, али ни лоше школе, оне су све унификоване у раду.

Финско образовање у локалном аспектју¹⁸

У Финској је извршена децентрализација државне управе, тако да је свака локална самоуправа, када говоримо о школама, слободна да самостално одлучује о начину организације микросистема школа (мреже и начина управљања) на подручју своје територијалне надлежности. Локалне власти су обавезне да обезбеде уједначеност квалитета школа, посматрано са националног нивоа. Дакле, принцип је да свако финско дете, где год живело, има једнаке услове за развој, који му се пружају од стране школе коју похађа. Иако су уједначене, неке се специфичније баве појединим областима (нпр. музика, уметност, математика, ...). Тако се оне међусобно разликују.

Организационо, међу локалним самоуправама постоји толика разноликост, тако да у неким на три школе долази један директор (као у општини *Vantaa*), док у другима свака школа има свог директора (нпр. *Espoo*). Није то једина разлика; у неким општинама свака школа има свој школски одбор, у другима је један школски одбор на нивоу локалне заједнице, а негде не постоје уопште.

У граду Еспо, локални просветни ауторитети ће вам цитирати „Више децентрализације, бољи PISA-резултати“ (OECD, 2008). Од-

17 Нпр. кандидат за наставника у предшколским програмима прати се у интеракцији са петоро или шесторо деце, са налогом да им организује било коју врсту активности (или конкретну активност).

18 Информатор је гдин Ерма Тапио (Erma Tapio), директор Администрације за образовање (Ed Administration) у граду Еспо (Espoo) у Финској.

мах ће додати и „без обзира на PISA-успех, ми нисмо решили све проблеме у Финској“.

Велика реформа је променила однос снага. Раније су одлуке доношене на централном (националном) нивоу, а онда реализоване у локалу. Сада је другачије. Нема више инспекције! Инспектори нису долазили да подрже школу, већ да је контролишу. Дужност локалне самоуправе је да врши евалуацију школа – то им је слаба тачка. Свака локална заједница осмишљава начин како да врши евалуацију. Држава инсистира на вршењу евалуација. Инспекција није добра, али ни евалуација није лака. Свака школа мора једном у три године да спроведе програм евалуације (преко упитника) и да достави извештај о томе општини. Неке школе прикупљају нон-стоп материјал, а неке само у последња три месеца или шест месеци пред вредновање.

Подаци се прикупљају од ученика, родитеља и наставника и потом анализирају. Циљ је да се добије пуна слика школе. Постоје супервизори (надзорници) школе, који пишу извештаје и тако се води рачуна да се оне не представе ружичасто. Затим се сваке две године ради испитивање стања у школама од стране универзитета, и то се прати етос.

Поставља се питање – *шта ако се у некој од школа региструју недовољни резултати*. Одговор домаћина је да је тешко променити школу брзо. Почиње се разговорима, затим другим видовима подршке (обуке, семинари, ...) – уочава се да ли је проблем у руковођењу школом (разговара се са директором), онда са целом школом. И директор треба да евалуира свој рад. Те обуке не доносе некад добре резултате.

Коначно, постоји више врста евалуација:

- (1) Програм евалуације (општински ниво) – на сваке три године.
- (2) Национални програм за евалуацију рада општина – сваке две године.
- (3) Национална студија ученичке добробити – задовољство ученика (учествују ученици 7. и 8. разреда и 1. и 2. разреда средње школе) – сваке друге године. (Ово испитивање се односи на генерални начин живота – секс, учење, школа, свакодневни живот, ... Свака општина добија резултате, и супервизорима је доступна, јер добијају сазнања о школама).
- (4) Национални тест (испитивање).
- (5) Супервизори и директори морају да се састану најмање једном годишње и да „претресу“ све сегменте рада школе.

Немају сви наставници обичај да евалуирају свој рад, али директор има право и обавезу да једном годишње са њима поразговара и тада погледа колекцију материјала тог наставника (стручни портфолио, педагошку документацију). Ако упоредимо са инспекцијом, ово јесте неки начин управљања квалитетом – јер се прати квалитет (али флексибилно).

Новац није строго опредељен, већ се може потрошити и за неку другу намену од првобитно предвиђене (нпр. могу добити новац за школе, а да га потроше за пут – може да буде и пут до школе, прим. аут). Углавном се новац троши на смањивање група (одељења). Држава контролише (прати) потрошњу новца.

No (official) ranking – фински став је да се не рангирају школе – подиже се квалитет, без рангирања школа. Ако би било рангирања, да ли би се тако добијене лоше школе трудиле да буду боље (и како би се осећали њихови ученици). Нека врста рангирања је успех на матури, после средње школе. Али има и рангирања према томе колико ученика упише универзитет из које школе (полаже се пријемни). Истовремено, у некој школи може да буде добра настава, али нешто друго да буде лоше. Посматра се школа као целина процеса.

Аутономија се читава у следећем ланцу преноса надлежности: држава → општина → школа (директор) → наставник.

Како држава управља образовањем?

Пројектима, курикулумом, законодавством (регулативом), финансирањем, обукама наставника, евалуацијама, прослеђивањем информација (снабдевање информацијама).

Најважнија је дужност наставника да се стално унапређује. Директор прелази из улоге главног наставника (*head teacher*) у улогу професионалног вође (*professional leader*).

Конкретно у општини Еспо, начин управљања је следећи: – управни одбор (на нивоу школе), – школски одбор (на нивоу општине), – директор и *senior mgt*¹⁹ *team*, – одбор ученика (на нивоу школе), – школска канцеларија – *school office* (на нивоу општине), – државне регионалне канцеларије – *State Provincial Offices* (државни органи, који се ускоро укидају – од јануара 2010. године).

Финска је постигла успех на *PISA*-тестирању подигавши просечне ученике. Инсистира се на томе да ученици што касније доносе животне одлуке – попут избора школе, занимања, и сл. Поготово да одрасли не доносе одлуке у име деце.

Многи су изазови који се у Финској стављају, као питања за решавање: како организовати подршку за талентоване, потешкоће у учењу, недостатак мотивације, проблеми у понашању и менталном

¹⁹ *mgt* – management.

развоју, много ученика у допунској настави²⁰, обука наставника у усаглашавању критеријума. Посебно је интересантно што је примећено (регистровано) да опште школе више подржавају девојчице, наспрам дечака, који у овом периоду испољавају појачану агресивност и зато је неопходно дати им подршку кроз тзв. „педагогију за дечаке“ („boy pedagogy“).

Литература

- Матијевић 2006: М. Матијевић, *Оцјењивање у финској обавезној школи*, Загреб: Одгојне знаности, vol. 8, бр. 2, 469–495.
- 2004: *National Core Curriculum for Basic Education 2004*, Finnish National Board of Education.
- Купианен, Хаутамаки, Карјалаинен 2009: S. Kupiainen, J. Hautamäki, T. Karjalainen, *The Finnish Education System and PISA*, Helsinki: (Finland), Ministry of Education Publications.
- Лауканен 2008: R. Laukkanen, *Finnish Strategy for High-Level Education for All*, Springer: Governance and Performance of Education Systems, 305–324.

Литература на интернету

- www.oph.fi
<http://www.minedu.fi/OPM/?lang=en> (18. новембар 2009. године)
http://www.edu.vantaa.fi/simoaa/in_english1.htm
<http://www.helsinki.fi/sokla/english/>
<http://simonkallionkoulu.wordpress.com/history-in-english/>
www.eurydice.org

Radojko Damjanović

FINNISH EDUCATIONAL SYSTEM

Summary

The reflection on a study visit to Finland is intended to provide the reader with the representation of the way the Finnish educational system functions – the organization, funding, connection between different levels of governance, forms of decentralization, relations between relevant social participants, relations in the system itself, school life.

Прихваћено за штампу јануара 2010.

²⁰ Допунска настава (remedial teaching), за посебне потребе – односи се на све врсте потреба. У Еспу је 11% ученика укључено у пружање посебне подршке (што укључује и специјално образовање).